

Віктар Корбут ♦ Viktor Korbut

незалежны даследчык ♦ independent researcher

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6848-1160>

e-mail: v.korbut@uw.edu.pl

Назвы дзён тыдня ў газеце “Наша Ніва” (“Наша Ніва”), у сучаснай беларускай літаратурнай мове і дыялектах

*The Names of Days of the Week in the Newspaper „Nasza Niwa” („Naša Niwa”), in the Contemporary Belarusian Literary Language and in Dialects
Nazwy dni tygodnia na łamach gazety „Nasza Niwa” („Naša Niwa”),
we współczesnym białoruskim języku literackim oraz w gwarach*

ABSTRACT: This article examines the names of days of the week (*панядзелак*, etc.) in the pages of the second Belarusian-language newspaper „Nasza Niwa” („Naša Niwa”), published in Vilna (Vilnius) in 1906–1915 (from December 1906 to January 1913 it was the only Belarusian-language newspaper in the world). The article focuses in particular on the first year of publication of this newspaper. Materials from the subsequent years of publication of this newspaper are also used for comparison. This data is compared with dialect materials from the second half of the 19th – early 21st centuries and with dictionaries of the modern Belarusian literary language. The article uses data from Polish, Old Russian, Church Slavonic, and other languages for diachronic and areal analysis.

The aim of the article is to compare all lexical units that functioned in „Nasza Niwa” and in dialects in order to determine which forms were appropriate for the literary language of the early 20th century and what application they have in contemporary literary Belarusian.

The issues raised in the article have not yet been considered in scholarly work. This study uses the following research methods: linguistic description, the retrospective method (in reconstructing vocabulary from the turn of the 19th and 20th centuries), the statistical method (in analyzing extensive material from newspapers), etc.

Based on the analyzed material, this article concludes that, in general, the names of the days of the week in the Belarusian literary language of the early 20th century coincide with the norm of the early 21st century, despite the fact that, both in „Nasza Niwa” and in the dialects, there were variants of the names of the II (*аўторак – уторак*), IV (*чацвер – чэцвер*) and V (*пятніца – пяток*) days of the week. On the other hand, the variants of the name of the VI (*субота*) day

of the week – *сыбота, сабота* – present in the dialects were not found in the pages of „Nasza Niwa” or in academic dictionaries of the early 21st century.

KEYWORDS: „Nasza Niwa”, Belarusian language, literary language, dialects, days of the week.

Уступ

Да беларускай лексікі, якая абазначае розныя адрэзкі часу, даследчыкі звярталіся нячаста, можна нават сказаць, спарадычна. Гэта датычыць як прац па гісторыі (старабела)рускай мовы [Булыка 1980: 157; Булыка і інш. 1988: 303], так і сучаснай [Waniakowa 1998]. У прыватнасці, дагэтуль грунтоўна не прааналізавана гэта катэгорыя лексікі на старонках першых беларускамоўных газет “Наша Доля” і “Наша Нива”: яна або ўвогуле спецыяльна не разглядалася (за выключэннем назваў месяцаў) [параўн.: Крамко, Юрэвіч, Яновіч 1963: 137–152; Prenner 2016], або ёй прысвячалася недастаткова ўвагі [Анісім, Крыўко 2005: 228–230]. Трэба дадаць, што не ўсе лексемы адлюстраваны ў *Слоўніку мовы “Нашай Нівы”*, што стала зразумела пасля прааналізаванага ў гэтым даследаванні матэрыялу непасрэдна з газеты і пры супастаўленні з даным лексікаграфічным выданнем. Гэта актуалізуе патрэбу больш уважлівага вывучэння мовы другой беларускай газеты¹, у прыватнасці ў названым лексіка-семантычным полі. А між тым, менавіта на старонках вышэйназваных перыядычных выданняў пачаўся працэс фарміравання норм сучаснай беларускай літаратурнай мовы.

Для разумення, з якіх крыніц насычалася лексіка беларускай літаратурнай мовы, вельмі важна супаставіць яе з дыялектнымі матэрыяламі. Але і ў гэтым выпадку ў некаторых спецыялізаваных выданнях даная катэгорыя слоў нават не выдзяляецца [параўн.: *Праграма па вывучэнню беларускіх гаворак...* 1950: 88–97]. Хаця такая задача ўжо ставілася [*Інструкцыя па збіранню матэрыялаў...* 1959: 12–13], але толькі ў нязначнай ступені была ажыццёўлена [ДАБМ 1963; ДАБМУ 1963: карты № 21, 219, 220; ЛАБНГ, 2: карты № 1, 12–16; ЛАБНГ, 3: карты № 281–283; ЛАБНГ, 5: карты № 157–159]. У апошні час з’явіліся мовазнаўчыя [AGWB 1980: 104–106; AGWB 1999: 208–217; mapy Nr 285–288; Jankowiak 2022: 78 і наст.] і гістарычныя [Paharely 2021: 201–249] працы, дзе гэта тэма займае больш месца, аднак яны не маюць непасрэдных адносін да мовы першых беларускіх газет.

¹ Гэта публікацыя ў метадалагічным плане з’яўляецца працягам працы аб гісторыі назваў месяцаў на старонках першых беларускамоўных газет “Наша Доля” і “Наша Нива” (“Наша Ніва”) [Korbut 2024: 285–305].

У гэтай працы ўпершыню комплексна аналізуюцца лексемны з тэматычнага поля назваў дзён тыдня, што функцыянавалі ў 1906–1907 гг. на старонках “Нашай Нивы”, а таксама пазней – у “Нашай Ниве” (“Нашай Ніве”). Супастаўляючы газетныя і дыялектныя варыянты, варта адзначыць, што мова “Нашай Нивы” (“Нашай Нівы”) базавалася пераважна на гаворках ваколіц Мінска і Вільні [Крамко, Юрэвіч, Яновіч 1963: 153–154], аднак дыялектных слоўнікаў гэтага арэалу ў той час яшчэ не было. Выкарыстаныя ў данай працы дыялектныя матэрыялы другой паловы XIX – пачатку XX ст. паходзяць з усходняй часткі беларускай моўнай тэрыторыі. Аднак па храналогіі яны набліжаны да мовы першых беларускіх газет. Да таго ж, мова гэтых тэрыторый у 1920–1930-я гг. стала адыгрываць большую ролю, чым у 1900–1910-я гг., у працэсе фарміравання літаратурнай нормы [Крамко, Юрэвіч, Яновіч 1963: 182–332; Запрудскі 2013]. Норма, якая склалася к нашаму часу, і таксама прапануецца тут у якасці ілюстрацыйнага матэрыялу – на прыкладзе слоўнікаў 2002–2013 гг. Гэта дазваляе вызначыць дынаміку літаратурнай нормы за апошнія стагоддзі і, у прыватнасці, правесці назіранні над функцыямі сінанімічных лексем, што, у сваю чаргу, “важна ў тых выпадках, калі ў межах сінанімічнага рада ўзнікаюць праблемы моўнай нормы” [Анісім, Крыўко 2005: 227].

Корпус назваў дзён тыдня ў мове “Нашай Нивы” (“Нашай Нівы”)

Назвы дзён тыдня ў мове “Нашай Нивы” ў 1906–1907 гг. прадстаўлены наступнымі варыянтамі (для параўнання ў пачатку прыводзяцца сучасныя літаратурныя формы, а затым – даныя “Нашай Нивы” (“Нашай Нівы”) за 1908–1915 гг.):

I – панядзелак: *paniedzielak* [NN 1907, 16]; *U paniedzielak* [NN 1907, 6]; *na paniedzielak* [NN 1907, 12]; *ў paniadzielak* [NN 1907, 15]; *da paniadzielku* [NN 1907, 22]; параўн.: *paniadzielak* [NN 1910, 4; СМНН 2015, 3: 196]; *У панядзелак* [НН 1912, 17; СМНН 2015, 3: 196]; *Ў панядзелак* [НН 1908, 13; СМНН 2015, 3: 196];

II – аўторак: *U той ўторак* [NN 1907, 2]; параўн.: *аўторак* [NN 1910, 15];

III – серада: *ў sieradu* [NN 1907, 15]; *ў sieredu* [NN 1907, 32]; параўн.: *У сераду* [НН 1910, 22; СМНН, 4: 45–46]; *у сераду* [НН 1913, 11; СМНН 2019, 4: 46];

IV – чацвер; чацвярговы: *ў czaćwier* [NN 1907, 13]; *чацьверговы кирмаш* [НН 1907, 13; СМНН 2019, 4: 549]; параўн.: *у чэцьвер* [НН 1913, 11; СМНН 2019, 4: 576]; *У чэцьвер* [НН 1914, 21–22, 32; СМНН, 4: 576]; *У ёсцьwier* [NN 1911, 24; СМНН 2019, 4: 576];

V – пятніца: *U piatok na tydzień pierad Piatrom* [NN 1907, 25]; *У пятюк на тыдзень перад Пятром* [НН 1907, 25; СМНН 2015, 3: 498]; параўн.: *ў пятніцу* [НН 1908, 3; СМНН 2015, 3: 498]; *у пятніцу* [НН 1913, 9; СМНН 2015, 3: 498];

VI – субота: *ũ subotu* [NN 1906, 4]; параўн.: у *суботу* [НН 1913, 11; СМНН 2019, 4: 177]; *pradawać harełku ũ suboty* (мн. л.) [NN 1911, 4; СМНН 2019, 4: 177];

VII – нядзеля: *ũ niadzielu* [NN 1907, 4, 7, 32]; *Ŭ niadzielu* [NN 1907, 36]; *Ŭ niadzielu raniusieńka* [NN 1907, 9].

У назвах **I і III дзён** тыдня ў 1907 г. пераважала форма з неабазначэннем акання (якання) у першым складзе перад націскам (*paniedzielałk, ũ siederu*), аднак урэшце пераважыў правапіс з адлюстраваннем акання (якання) (*paniadzielałk, ũ sieradu*), які і сёння з’яўляецца нарматыўным. Як і назвы I, III дзён, так і **VI** (*ũ subotu*), **VII** (*ũ niadzielu*) з 1907 г. засталіся нязменнымі ў літаратурнай мове.

У выпадку назвы **IV дня** ў 1907 г. яна выкарыстоўвалася ў форме, што супадае з сучаснай літаратурнай (*czacławier*). Аднак у пазнейшы перыяд фіксуецца варыянт (*čecławier*), што цяпер не з’яўляецца літаратурнай нормай. Прыметнік *чацьверговы*, што супадае з цяперашняй нормай *чацвярговы* [ТСБЛМ 2002: 746], вядомы ўжо з 1907 г.

Назва **II дня** ў 1907 г. вядома ў форме без прыстаўнога *a-* (*ũtorak*), аднак з часам стала пераважаць лексема (*aũtorak*), што замацавалася як нарматыўная ў сучаснай беларускай літаратурнай мове.

Назва **V дня** тыдня ў 1907 г. фігуруе ў форме (*У пяток*), якая не замацавалася ў якасці літаратурнай і ўжо ў 1908 г. саступіла месца агульнапрынятай і цяпер (*ў пятніцу*). Параўн. таксама аналагічныя формы: укр. *п’ятниця*, ст.-рус. *пятъница* [ЭСБМ 2005, 10: 317].

Марфалогія, лексікалогія і этымалогія назваў дзён тыдня ў мове “Нашай Нивы” (“Нашай Нівы”)

У 1907 г. у літаратурную мову ўвайшлі з рознай ступенню марфалагічнай і правапіснай стабільнасці (варыянтнасці) лексемы, якія абазначаюць усе дні тыдня, апрача V.

Сярод назваў дзён тыдня, выкарыстаных у 1907 г., з польскім моўным уплывам могуць быць звязаны формы I, II, V, VII назваў дзён тыдня: *paniedzielałk, paniadzielałk* (пол. *poniedziałek*), *ũtorak* (пол. *wtorek*), *piatok* (пол. *piątek*), *ũ niadzielu* (пол. *niedziela*).

Звяртае на сябе ўвагу суфікс *-ак* лексем, што абазначаюць I, II, V дні тыдня, які супадае з польскім *-ek*. Аднак варта параўнаць іншаславянскія формы: укр. *понеділок*, чэш. дыял. *pondělek*, славац. *pondelok*, серб.-харв. *понедељак*, славен. *pon(e)děljek* [ЭСБМ 1993, 8: 153]; рус. дыял. *авторок*, але: *авторник*, славац. *utorok*, чэш. *úterek*, славен. *vtórek*, серб.-харв. *útorak*, але: *útórnik* [ЭСБМ 1978, 1: 208]; укр. *пяток*,

Табліца “Назвы дзён тыдня ў «Нашай Ніве» («Нашай Ніве») (1906–1908, 1910–1915 гг.), дыялектных слоўніках другой паловы XIX – пачатку XXI ст. і сучаснай беларускай літаратурнай мове”²

“Наша Нива” (1906– 1907 гг.)	“Наша Нива” (“Наша Ніва”) (1908, 1910– 1915 гг.)	Словарь белорусского наречья Ивана Насовича (1870 г.)	Дыялектныя слоўнікі першай паловы XX ст.		Слоўнікі сучаснай беларускай літара- турнай мовы (2002–2013 гг.)
			Дыялектныя слоўнікі другой паловы XX – пача- тку XXI ст.		
rapiadzie- tak; da rapia- dzieku	Ў панядзе- лак (1908 г.); rapiadzie- tak (1910 г.); У панядзе- лак (1912 г.)	понедзельнокъ; понедзельковое печиво хльба	понеделок [ваколіцы Рагачова], ў панедзлак [Тарасайка, зах. Браншчына]		панядзелак; да панядзелка (р. скл., адз. л.); панядзе- лаквы
			панядзелак; панядзелкам у панядзелак [Кіралі, Шчучынскі раён], панідзелак [Беластоцкае ваяводства, Польшча]		
			у понядзельникъ [Смаленская губ.]		
йторак		Гетого вторку; Вторковый хльбъ	У панядзельнік [Саланое, Вілейскі раён]		

² Складзена паводле: СМНН 2003, 1: 175; СМНН 2015, 3: 74–75, 196, 498; СМНН 2019, 4: 45–46, 177, 549, 576; СБН 1870: 2, 75, 330, 467, 543, 620, 698; дыялектныя крыніцы першай паловы XX ст.: СОС 1914: 4, 90, 763, 886, 984; Карскі 1955: 261; Карскі 1956: 36; Расторгуев 1973: 44, 174, 194; Каспяровіч 1927: 27, 211, 344; Шатэрнік 1929: 60, 307; Бялькевіч 1970: 75, 405, 425, 489; дыялек-
тныя крыніцы другой паловы XX – пачатку XXI ст.: ДАБМ 1963: карта № 21 «Галосны на месцы «у» ў слове субота»; ДАБМУ 1963: 357–358; СБГПЗБ 1982, 3: 245, 393–384; СБГПЗБ 1984, 4: 224, 414; СБГПЗБ 1986, 5: 50, 419; АСВВ 1980: 105–106; Janowski 2022: 142; нарматыўныя даведнікі па сучаснай беларускай літаратурнай мове: ЭСБМ 1978, 1: 208; ЭСБМ 2005, 10: 317–318; ЭСБМ 2010, 13: 12; ТСБЛМ 2002: 74, 395, 530, 595, 634, 746 (нама лексем панядзелак; панядзелкавы [sic!]; хаця ў [ТСБЛМ 1979, 3: 672] ёсць панядзелак); БРС 2012, 2: 850 (лексемы панядзелак; панядзелкавы); ГСН 2013: 656, 707, 847, 952, 1011, 1177.

<p>“Наша Нива” (1906– 1907 гг.)</p>	<p>“Наша Нива” (“Наша Нива”) (1908, 1910– 1915 гг.)</p>	<p>Словарь българусскаго нарѣчія Івана Насовіча (1870 г.)</p>	<p>Дыялектныя слоўнікі першай паловы XX ст. Дыялектныя слоўнікі другой паловы XX – пача- тку XXI ст.</p>	<p>Слоўнікі сучаснай беларускай літарату- рнай мовы (2002–2013 гг.)</p>
	<p><i>айторак</i> (1910 г.)</p>	<p><i>Въ авторокъ</i></p>	<p><i>айторак</i> [ваколiцы Вiлейкi, Слуцка; Мгiнскi пав., Чарнiгаўская (Гомельская) губ.; Рудня, Азярышчанскi раён; Гарадок, Вiцебская акруга], <i>айторек</i> [ваколiцы Навагрудка], <i>ойторок</i> [ваколiцы Лепеля, Мiнска], у <i>айторык</i> [Слаўнае, Мсiцiслаўскi раён], <i>авторка</i> [р. скл., адз. л.] [Смаленская губ.]</p> <p><i>воўторок</i> [ваколiцы Свянцян], <i>ўайторок</i> [ваколiцы Мiнска], <i>ўайторык</i> [ваколiцы Гумана]</p> <p><i>гаўторак</i> [Ваўкавыскi раён; Беластоцкае ваяво- дства], <i>ваўторак</i> [Беластоцкае ваяводства]</p> <p><i>аўторник</i> [Мгiнскi пав., Гомельская губ.]</p>	<p><i>айторак</i>; <i>аўторкавы</i></p>
<p><i>й sieradu; ў siederu</i></p>	<p>у <i>seradu</i> (1910, 1913 гг.)</p>		<p><i>сiрiда</i> [Галiчы, Мiлаславицкi раён, Магiлёўская акруга]</p> <p><i>serada</i> [Збляны, Лiдскi раён; Беластоцкае ваяводства], <i>У seradu</i> [Кудзьялянцы, Шальчынiнскi раён, Лiтва], <i>seradой</i> ‘у <i>seradu</i>’ [Ахрэмаўцы, Браслаўскi раён; Гемзы, Шальчынiнскi раён]</p>	<p><i>serada</i>; [У] <i>seradu</i> (в. скл., адз. л.); мн. л.: <i>серады</i>; (з лiчэбнiкамі <i>два</i>, <i>тры</i>, <i>чатыры</i>): <i>serady</i>; <i>серад</i>, <i>сэрадам</i>, <i>серадамі</i>, <i>сэрадах</i>; <i>няма</i> прыметнiка</p>
<p><i>й szacwięc; чацьвергови</i></p>		<p><i>коло чецвергѣ</i></p>	<p><i>чацьвеер</i> [Рудня, Азярышчанскi раён; Стаiшча, Чашнiцкi раён, Вiцебская акруга]; <i>я бачыла ў чацьвеер</i> [Юшкi, Мсiцiслаўскi раён], <i>А ў чацьвеер я с пахмельля</i></p>	<p><i>чацьвеер</i>; [У] <i>чацьвеер</i> (в. скл., адз. л.); <i>чацьвэрга</i> (р. скл.,</p>

	<p><i>ліжала</i> [усход Магілёўскай акругі], <i>четвёрь</i>, <i>читвёрь</i> ‘корова, телившаяся вь четвергъ’ [Ельнинскі павет, Смаленская губ.]</p> <p><i>чацьвер</i> [Беластоцкае ваяводства], <i>Гэты было ў чацьвер</i> [Вялікія Бяры, Шчучынскі раён], <i>чацьвергом</i> [Кіралі, Шчучынскі раён], <i>чацьвергом</i> [Дзераўное, Стаўбоўскі раён]</p> <p><i>У чацьверг</i> [Рагулішкі, Даўгаўпільскі раён, Латвія]</p> <p><i>чэцьвер</i> [Гарадок, Віцебская акруга], <i>чэцьвер</i> [Галічы, Мілаславіцкі раён, Магілёўская акруга], <i>У еты чэцьвяр</i> [в. Старына, Смілавіцкі раён]</p> <p><i>У чэцьяр</i> [Асавец, Вілейскі раён; Рудня, Чэрвеньскі раён], <i>у чэтьвер</i> [Саланое, Вілейскі раён]</p> <p><i>čvartak</i> [ваколіцы Вільнюса, Літва]</p>		<p><i>U četvrtier</i> (1911 г.); <i>у чэцьвер</i> (1913–1914 гг.)</p>	<p><i>U piatok</i>; <i>У пяток</i></p>	<p>адз. л.); <i>чацьвяргі</i> (н. скл., мн. л.); <i>чацьвярговы</i></p>
	<p><i>пятковый</i> [ваколіцы Лагойска]</p> <p><i>piontak</i> [ваколіцы Вільнюса]</p> <p><i>пятніца</i> [ваколіцы Ашмян], <i>Подзь пятніцу</i>; <i>пиридь пятніцую</i> [в. Тананыкіна, Рослаўскі павет, Смаленская губ.]</p> <p><i>пятніца</i> [Беластоцкае ваяводства], <i>Я была ў пятніцу</i> [Ахрэмаўцы, Браслаўскі раён], <i>сем пятніц</i> [Малі, Астравецкі раён], <i>пятніцаю</i> ‘у пятніцу’ [Вялікія Бяры, Шчучынскі раён]</p> <p><i>пятинка</i> [Смаленская губ.], <i>А ў пятніцу быўна голыва балела</i> [усход Магілёўскай акругі]</p> <p><i>пяценка</i> [ваколіцы Лоева]</p>	<p><i>пятковый</i> ‘Пятничный’</p>	<p><i>ў пятніцу</i> (1908 г.); <i>у пятніцу</i> (1913 г.)</p>		<p><i>пятніца</i>; [У] <i>пятніцу</i> (в. скл., адз. л.); <i>пятнічны</i></p>

<p>“Наша Нива” (1906– 1907 гг.)</p>	<p>ў <i>subotu</i></p>	<p>“Наша Нива” (“Наша Нива”) (1908, 1910– 1915 гг.)</p>	<p>у <i>subotu</i> (1913 г.); ў <i>subotu</i> (мн. л.) (1911 г.)</p>	<p>Словарь българусскаго нарѣчя Івана Насовіча (1870 г.)</p>	<p>Дыялектныя слоўнікі першай паловы XX ст. Дыялектныя слоўнікі другой паловы XX – пача- тку XXI ст.</p>	<p>Слоўнікі сучаснай беларускай літарна- турнай мовы (2002–2013 гг.)</p>
<p>ў <i>subotu</i></p>	<p>у <i>subotu</i> [Нізькі, Касцюковіцкі раён; Хвядараўка, Краснапольскі раён], у <i>вядлоданю subotu</i> [в. Старына, Смлавіцкі раён], <i>Subotuxna njadzeliuxni gadziła</i> [усход Магілёўскай акругі]</p>	<p>Эй <i>subotnika zarobisz</i> ‘Субботнее наказание за нѣскольکو протупковъ’</p>	<p><i>Subota, subotnij</i> [Смаленская губ.], у <i>subotu</i> [Нізькі, Касцюковіцкі раён; Хвядараўка, Краснапольскі раён], у <i>вядлоданю subotu</i> [в. Старына, Смлавіцкі раён], <i>Subotuxna njadzeliuxni gadziła</i> [усход Магілёўскай акругі]</p>	<p><i>субота</i> [рознныя раёны Беларусі; Беластоцкае ваяводства]</p>	<p><i>субота</i>; [У] <i>суботу</i> (в. скл., адз. л.); [У] <i>суботы</i> (в. скл., мн. л.); <i>суботні</i></p>	<p>Слоўнікі сучаснай беларускай літарна- турнай мовы (2002–2013 гг.)</p>
<p>ў <i>subotu</i></p>	<p>у <i>subotu</i> [Вецярэвічы, Пухавіцкі раён; міжрэччы Нёмана і Шчары, ніжняя Бярэзіна і Сожа, Лані, Слуцы і Пцічы, вярхоўі Нёмана і Свіслачы (бярэзінскай); ваколіцы Вільнюса, Гродна, Віцебска, Оршы], <i>сыбџта</i> [Ваўкавыскі, Лоеўскі раёны], <i>Дзяжу ў сыботу мылі</i> [Дарава, Ляхавіцкі раён], <i>ад сыботы</i> [Кураполле, Пастаўскі раён], <i>сыботая</i> ‘у сыботу’ [Пацаўшчына, Дзятлаўскі раён]</p>	<p>у <i>недзелью</i>; у <i>недзелью</i></p>	<p>у <i>недзелью</i> [Вайценкі, зах. Браншчына], сем <i>нядзель</i> [Пустыр, Сіроцінскі раён, Віцебская акруга]</p>	<p><i>сыбота</i> [Вецярэвічы, Пухавіцкі раён; міжрэччы Нёмана і Шчары, ніжняя Бярэзіна і Сожа, Лані, Слуцы і Пцічы, вярхоўі Нёмана і Свіслачы (бярэзінскай); ваколіцы Вільнюса, Гродна, Віцебска, Оршы], <i>сыбџта</i> [Ваўкавыскі, Лоеўскі раёны], <i>Дзяжу ў сыботу мылі</i> [Дарава, Ляхавіцкі раён], <i>ад сыботы</i> [Кураполле, Пастаўскі раён], <i>сыботая</i> ‘у сыботу’ [Пацаўшчына, Дзятлаўскі раён]</p>	<p><i>нядзеля</i>; [больш] <i>нядзелі</i> (р. скл., адз. л.); [У] <i>нядзелью</i> (в. скл., адз. л.); [праз] <i>нядзелі</i> (в. скл., мн. л.); <i>нядзельны</i></p>	<p>Слоўнікі сучаснай беларускай літарна- турнай мовы (2002–2013 гг.)</p>
<p>ў <i>subotu</i></p>	<p>у <i>недзелью</i> [Вайценкі, зах. Браншчына], сем <i>нядзель</i> [Пустыр, Сіроцінскі раён, Віцебская акруга]</p>	<p>у <i>недзелью</i> [Вайценкі, зах. Браншчына], сем <i>нядзель</i> [Пустыр, Сіроцінскі раён, Віцебская акруга]</p>	<p>у <i>недзелью</i> [Вайценкі, зах. Браншчына], сем <i>нядзель</i> [Пустыр, Сіроцінскі раён, Віцебская акруга]</p>	<p>у <i>недзелью</i> [Вайценкі, зах. Браншчына], сем <i>нядзель</i> [Пустыр, Сіроцінскі раён, Віцебская акруга]</p>	<p><i>нядзеля</i>; [больш] <i>нядзелі</i> (р. скл., адз. л.); [У] <i>нядзелью</i> (в. скл., адз. л.); [праз] <i>нядзелі</i> (в. скл., мн. л.); <i>нядзельны</i></p>	<p>Слоўнікі сучаснай беларускай літарна- турнай мовы (2002–2013 гг.)</p>
<p>ў <i>subotu</i></p>	<p>у <i>недзелью</i> [Вайценкі, зах. Браншчына], сем <i>нядзель</i> [Пустыр, Сіроцінскі раён, Віцебская акруга]</p>	<p>у <i>недзелью</i> [Вайценкі, зах. Браншчына], сем <i>нядзель</i> [Пустыр, Сіроцінскі раён, Віцебская акруга]</p>	<p>у <i>недзелью</i> [Вайценкі, зах. Браншчына], сем <i>нядзель</i> [Пустыр, Сіроцінскі раён, Віцебская акруга]</p>	<p>у <i>недзелью</i> [Вайценкі, зах. Браншчына], сем <i>нядзель</i> [Пустыр, Сіроцінскі раён, Віцебская акруга]</p>	<p><i>нядзеля</i>; [больш] <i>нядзелі</i> (р. скл., адз. л.); [У] <i>нядзелью</i> (в. скл., адз. л.); [праз] <i>нядзелі</i> (в. скл., мн. л.); <i>нядзельны</i></p>	<p>Слоўнікі сучаснай беларускай літарна- турнай мовы (2002–2013 гг.)</p>
<p>ў <i>subotu</i></p>	<p>у <i>недзелью</i> [Вайценкі, зах. Браншчына], сем <i>нядзель</i> [Пустыр, Сіроцінскі раён, Віцебская акруга]</p>	<p>у <i>недзелью</i> [Вайценкі, зах. Браншчына], сем <i>нядзель</i> [Пустыр, Сіроцінскі раён, Віцебская акруга]</p>	<p>у <i>недзелью</i> [Вайценкі, зах. Браншчына], сем <i>нядзель</i> [Пустыр, Сіроцінскі раён, Віцебская акруга]</p>	<p>у <i>недзелью</i> [Вайценкі, зах. Браншчына], сем <i>нядзель</i> [Пустыр, Сіроцінскі раён, Віцебская акруга]</p>	<p><i>нядзеля</i>; [больш] <i>нядзелі</i> (р. скл., адз. л.); [У] <i>нядзелью</i> (в. скл., адз. л.); [праз] <i>нядзелі</i> (в. скл., мн. л.); <i>нядзельны</i></p>	<p>Слоўнікі сучаснай беларускай літарна- турнай мовы (2002–2013 гг.)</p>
<p>ў <i>subotu</i></p>	<p>у <i>недзелью</i> [Вайценкі, зах. Браншчына], сем <i>нядзель</i> [Пустыр, Сіроцінскі раён, Віцебская акруга]</p>	<p>у <i>недзелью</i> [Вайценкі, зах. Браншчына], сем <i>нядзель</i> [Пустыр, Сіроцінскі раён, Віцебская акруга]</p>	<p>у <i>недзелью</i> [Вайценкі, зах. Браншчына], сем <i>нядзель</i> [Пустыр, Сіроцінскі раён, Віцебская акруга]</p>	<p>у <i>недзелью</i> [Вайценкі, зах. Браншчына], сем <i>нядзель</i> [Пустыр, Сіроцінскі раён, Віцебская акруга]</p>	<p><i>нядзеля</i>; [больш] <i>нядзелі</i> (р. скл., адз. л.); [У] <i>нядзелью</i> (в. скл., адз. л.); [праз] <i>нядзелі</i> (в. скл., мн. л.); <i>нядзельны</i></p>	<p>Слоўнікі сучаснай беларускай літарна- турнай мовы (2002–2013 гг.)</p>

чэш. *pátek*, славац. *piatok*, в.-луж. *pjatk*, н.-луж. *pětk*, славен. *pétek*, серб.-харв. *пèтак*, балг. *пéтък*, макед. *петок* [ЭСБМ 2005, 10: 318]. Іншаславянскія паралелі не адмаўляюць польскага ўплыву, а пацвярджаюць заходні (паўднёва-заходні) кірунак запазычання вышэйназваных форм, якія, аднак, маглі развіцца скарэй у мясцовых умовах у выніку ўзаемадзеяння з тутэйшым варыянтам польскай мовы [Kurzowa 1993], чым у выніку запазычання лексем з карэннай польскай моўнай тэрыторыі. У той жа час назва IV дня тыдня адрозніваецца ад польскай суфіксам. Гэта дазваляе паставіць пытанне аб розных умовах і кірунках замацавання назваў дзён тыдня ў беларускай літаратурнай мове ў пачатку XX ст. Наяўнасць у сучаснай беларускай гаворцы ў каталіцкім рэгіёне пад Вільнюсам формы *čvartak* (з пол. *czwartek*), аднак, дае падставу меркаваць, што ў выпадку пранікнення ў літаратурную мову ў пачатку XX ст. яна магла б замацавацца і ў якасці нормы.

Ужо ў XVI ст. у (старабела)рускіх пісьмовых крыніцах сустракаюцца формы: *в понедьлокъ* [Карский 1956: 36]; *на ѡвторокъ, увовторокъ* [Карский 1955: 261], *пятокъ* [ЭСБМ 2005, 10: 318]. А паколькі тагачасная мова адчувала значны польскі ўплыў (прычым часам гэта закранала і кірыліцкую сістэму пісьма), то датаваць узнікненне аналагічных польскім беларускім форм можна не пазней як даным перыядам, калі не звязваць са ст.-слав. *въторъкъ* [ЭСБМ 1978, 1: 208], *пѣтъкъ* [ЭСБМ 2005, 10: 318] (параўн. ст.-слав.: *понедѣльникъ* [ЭСБМ 1993, 8: 153], *въторъникъ* [ЭСБМ 1978, 1: 208]).

Ёсць меркаванне [ЭСБМ 1993, 8: 63], што назвы **I і VII дзён** тыдня (параўн. ст.-слав. *недѣльѣмъ*) маглі быць утвораны пад уплывам народна-лацінскай мовы ў Маравіі: *feria secunda* > *po + nedělja* > **ponedělje*; *feria* > *nedělja* ‘свята; вольны ад работы дзень’, ‘стан нядзеяння’ [ЭСБМ 1993, 8: 63, 153]. Як і ў выпадку лексем *панядзелак* і *нядзеля*, *пятніца* (*пяток*) таксама звязана са славянскай царкоўнай тэрміналогіяй і місіяй Мяфодзія ў Маравіі. Назва звязваецца з пятым па ліку днём тыдня (< ст.-слав. **рѣтъ*) і, магчыма, лічэнне дзён тыдня ад панядзелка ўвёў менавіта гэты царкоўны дзеяч. Паводле візантыйскай царкоўнай традыцыі тыдзень адлічваўся ад нядзелі, параўн. н.-грэч. *πέμπτη* ‘чацвер’ [ЭСБМ 2005, 10: 317]. У гэтым кантэксце думаецца, што назіранне ўкраінскага мовазнаўца Васіля Німчука ў адносінах укр. *пяток* аб тым, што гэта лексема “запазычана са стараславянскай і падтрымлівалася польскім уплывам”, можа быць распаўсюджана і на назвы іншых дзён тыдня [ЭСБМ 2005, 10: 318]. Назва **II дня** тыдня этымалагічна ўзыходзіць да ст.-слав. прыметніка *вътор* ‘другі’ [ЭСБМ 1978, 1: 208]. Беларуская лексема *серада*, трэба меркаваць, як і укр., рус. дыял. *середа*, узыходзіць да ст.-рус. *середа*, што, у сваю чаргу, да ст.-слав. *срьда* (праслав. **serda*

‘сярэдзіна’, параўн. лац. *seřde*) [ЭСБМ 2008, 12: 60–61]. Назва **III дня** тыдня звязваецца з народналац. *media hebdomas*, а таксама ст.-в.-ням. *Mittawēcha* [ЭСБМ 2008, 12: 60]. I, урэшце, паводле адной з этымалогій назвы **VI дня**, ст.-слав. *сабота / собота* з’яўляецца маравізмам, які можа паходзіць ад с.-лац. *sabbata*, балк.-лац. **sambata*, ад грэч. дыял. **σάμβατον* (узыходзіць да ст.-яўр. *šabbāt* ‘дзень пасля шасці працоўных дзён’) [ЭСБМ 2010, 13: 12–13].

Улічваючы сувязі мараўска-панонскіх славян (яшчэ ў дзяржаве авараў) у апошняй чвэрці I тыс. як з носьбітамі лацінскай і грэчаскай моў (на паграніччы з былымі ўсходнерымскімі правінцыямі і візантыйскім светам), так і з германскімі мовамі (у кантактах з германскімі плямёнамі і дзяржавамі, у прыватнасці, з франкамі), нельга ігнараваць моўна-культурнага ўплыву з гэтых кірункаў на царкоўна-славянскую традыцыю ў перыяд хрысціянізацыі Кірылам і Мяфодзіем Маравіі і стварэння там славянскай царквы і царкоўнаславянскай мовы [Paszkiwicz 1996: 48-59; Urbańczyk (red.) 1997: 23–57, 65–96, 143–190; Urbańczyk (red.) 2006; Urbańczyk 2015: 21–65; Curta 2001; Curta 2022; Pohl 2000: 86–115; Pohl 2002: 94–127; Popowska-Taborska 2014; Трубочев 2017]. Бадай, назвы дзён тыдня маглі быць сканструяваны для патрэб славянскай царквы ў Маравіі, а не ўзяты з жывой мовы. Адпаведна, ва ўсіх славянскіх мовах яны б мелі царкоўна-кніжнае паходжанне, звязанае з увядзеннем разам з хрысціянствам рымска-грэчаскага календара. Значыць, сапраўды назвы дзён тыдня на сучасную тэрыторыю беларускай мовы маглі быць запазычаны з заходне- і паўднёvasлавянскага арэалаў.

З разгледжанага вышэй матэрыялу даводзіцца зрабіць вывад, што ў дыялектах беларускай мовы назвы дзён тыдня не звязаны з рэаліямі штодзённага жыцця яе носьбітаў. У сувязі з гэтым, бадай, не варта шукаць іх вытокаў на ўласнабеларускай глебе. Аднак розныя варыянты на беларускай глебе ўзніклі ў выніку як адаптацыі стараславянскіх, старажытнарускіх, польскіх форм, так і ў выніку працэсаў унутры гаворак.

Назва **I дня** тыдня *панядзелак* у літаратурнай мове замацавалася з часоў “Нашай Нивы” і магла ў яе трапіць з дыялектаў, у якіх фіксуецца з другой паловы XIX ст.³ Выключэннем у гаворках з’яўляецца форма з рус. *понедельникъ*, распаўсюджаная на тэрыторыях, дзе ў апошнія стагоддзі адчуваўся значны велікарускі культурны ўплыў

³ Мы не маем дыялекталагічных матэрыялаў па (старабела)руускай мове, каб супаставіць іх з дыялектамі XIX ст. Таму прасачыць лёс нават аднаго слова ў адным населеным пункце з XVI да XX ст. немагчыма. І хаця ў гэтай працы прасочваецца перш за ўсё непасрэдным шляхам лексем у мову “Нашай Нивы” (“Нашай Нивы”), аднак гістарычны фон можа быць карысны для асэнсавання ўсяго матэрыялу ў больш шырокай перспектыве.

(Смаленская губ.) або назіралася яго інтэнсіфікацыя ў апошнія дзесяцігоддзі (Вілейскі раён).

Утварэнне формы назвы **II дня** тыдня *аўторак*, найбольш распаўсюджанай у гаворках, звязана са з’яўленнем прыстаўнога *a*- перад формаю *ўторак*, якую ёсць падставы лічыць больш ранняй. Аднак падзенне прыстаўнога *a* лічыцца “характэрнай з’явай у паўночна-ўсходніх гаворках” [ЭСБМ 1978, 1: 208]. Абедзве лексемы фіксуецца як у слоўніку І. Насовіча, так і ў “Нашай Ніве” (“Нашай Ніве”). Тэндэнцыя да з’яўлення ў некаторых паўночна-заходніх і цэнтральных гаворках дадатковага прыстаўнога *-z*, *-v* або *-y* (*гаўторак*, *ваўторак*, *ўаўторак*) не знайшла адлюстравання ў літаратурнай мове.

Звяртае на сябе ўвагу адсутнасць варыянтаў назвы **III дня** тыдня *серада* як у “Нашай Ніве”, так і ў гаворках, але разам з тым не зафіксаваны ўтвораны ад яе прыметнік, што вылучае гэта слова сярод іншых назваў дзён тыдня.

Лексема *чацвер*, што азначае **IV дзень** тыдня, з націскам на другім складзе пераважае ў народнай мове, аднак у некаторых цэнтральных і паўночна-ўсходніх гаворках функцыянавала і лексема *эцвер* з націскам на першым складзе. Гэта варыянтнасць пацвярджаецца як данымі слоўніка І. Насовіча, так і узусам “Нашай Нівы” (“Нашай Нівы”).

V дзень тыдня пад назваю *пяток* сустракаецца як у слоўніку І. Насовіча, так і ў “Нашай Ніве”, а ў гаворках першай паловы XX ст. – пад Лагойскам. У асноўным у дыялектах і ў “Нашай Ніве” функцыянавала лексема *пятніца*, а на ўсходзе – *пяцінка*, *пяценка*.

VI дзень тыдня і ў слоўніку І. Насовіча, і ў “Нашай Ніве” (“Нашай Ніве”) супадае з сучаснай літаратурнай – *субота*. Гэта ж лексема пераважала і ў дыялектах. У гаворках другой паловы XX ст. на захадзе і ўсходзе досыць часта сустракалася лексема *сыбота*. Фанетычныя формы *сы-* / *со-* / *са-* могуць тлумачыцца распадабненнем перад губнымі зычнымі, параўн. апрача беларускіх дыялектных форм: *су-*: ст.-рус., укр. *субота*, рус. *суббота*, серб.-харв. *субота*, палаб. *sübota*; *со-*: пол., в.-луж., н.-луж., чэш., славац. *sobota*, славен. *sobóta*; *са-*: балг. *събота*, макед. *сабота* [ЭСБМ 2010, 13: 12–13].

Вывады

Разгледжаны вышэй матэрыял дазваляе сцвярджаць, што ў асноўных рысах назвы дзён тыдня ў беларускай літаратурнай мове аформіліся ў “Нашай Ніве” (“Нашай Ніве”) у 1906–1907-м і ў наступныя гады і базаваліся на дыялектнай мове другой паловы XIX – пачатку на XX ст. Нязначная марфалагічная і лексічная варыянтнасць была абумоўлена:

- 1) уплывам гаворак беларускай мовы;
- 2) гістарычнымі традыцыямі, якія ўзыходзяць да (старабела)рускай, старажытнарускай, царкоўнаславянскай і польскай моў.

Пытанне аб гістарычных лёсах назваў дзён тыдня ў мінулым у больш шырокай храналагічнай і геаграфічнай перспектыве на падставе больш глыбокага аналізу помнікаў старажытнай пісьменнасці можа быць цікавым працягам гэтай працы.

References

- AGWB 1980 = Glinka Stanisław, Obreńska-Jabłońska Antonina, Siatkowski Janusz (red.). 1980. *Atlas gwar wschodniosłowiańskich Białostoczczyzny*. T. I. Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk: Zakład Narodowy imienia Ossolińskich.
- AGWB 1999 = Maryniakowa Irena (red.). 1999. *Atlas gwar wschodniosłowiańskich Białostoczczyzny*. T. VII. Leksyka 3. Warszawa: Sławistyczny Ośrodek Wydawniczy.
- Anisim Alena, Kryŭko Mikalaj. 2005. *Leksičnaja sinanimija*. U: Valjancina Lemcjuhova (rèd.). *Mova "Našaj Nivy" (1906–1915). Varyjantnasc'. Sinanimija*. Minsk: Belaruskaja navuka. 163–235 [Анісім Алена, Крыўко Мікалай. 2005. *Лексічная сінанімія*. У: Валянціна Пятроўна Лемцюгова (рэд.). *Мова "Нашай Нівы" (1906–1915). Варыянтнасць. Сінанімія*. Мінск: Беларуская навука. 163–235].
- Bejlin A. 1925. *Z rėvaljucyjnych uspaminaŭ*. U: M. Šul'man (rèd.). *1905 hod u Belarusi. Zbornik artykulaŭ, uspaminaŭ i matėryjalaŭ*. Minsk: b. v. 74–80 [Бейлин А. 1925. *З рэвалюцыйных успамінаў*. У: М. Шульман (рэд.). *1905 год у Беларусі. Зборнік артыкулаў, успамінаў і матэрыялаў*. Менск: б. в. 74–80].
- Bjal'kevič Ivan. 1970. *Kraėvy sloŭnik usходnjaj Mahilėŭščyny*. Rėd. Mikalaj Biryła, Aljaksandr Kryvicki. Minsk: Navuka i tėchnika [Бялькевіч Іван. 1970. *Краёвы слоўнік усходняй Магілёўшчыны*. Рэд. Мікалай Бірыла, Аляксандр Крывіцкі. Мінск: Навука і тэхніка].
- BRS 2012 = Lukašanec Aljaksandr (rèd.). 2012. *Belaruska-ruski sloŭnik = Belorusko-russkij slovar*. U 3 t. T. 2. *Z–P*; vyd. 4-e, перапрац. і дап. Minsk: Belaruskaja Ęncyklapedyja [Лукашанец Аляксандр (рэд.). 2012. *Беларуска-рускі слоўнік = Белорусско-русский словарь*. У 3 т. Т. 2. *З–П*; выд. 4-е, перапрац. і дап. Мінск: Беларуская Ęнцыклапедыя].
- Bulyka Aljaksandr. 1980. *Leksičnyja zapazyčanni ŭ belaruskaj move XIV–XVIII stst*. Minsk: Navuka i tėchnika [Булыка Аляксандр. 1980. *Лексічныя запазычанні ў беларускай мове XIV–XVIII стст*. Мінск: Навука і тэхніка].
- Bulyka Aljaksandr, Źuraŭski Arkadz', Kramko Ivan, Svjažynski Uladzimir. 1988. *Mova belaruskaj pis'mennasci*. Rėd. Arkadz' Źuraŭski. Minsk: Navuka i tėchnika [Булыка Аляксандр, Жураўскі Аркадзь, Крамко Іван, Свяжынскі Уладзімір. 1988. *Мова беларускай пісьменнасці*. Рэд. Аркадзь Жураўскі. Мінск: Навука і тэхніка].
- Curta Florin. 2001. *The Making of the Slavs: History and Archeology of the Lower Danube Region, c. 500–700*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Curta Florin. 2022. *Slavs in the Making. History, Linguistics, and Archeology in Eastern Europe (ca. 500 – ca. 700)*. London – New York: Routledge.
- DABM 1963 = Avanesaŭ Ruben, Atraxovič Kandrat (Krapiva Kandrat), Mackevič Južėfa (rèd.). 1963. *Dyjalektalahičny atlas belaruskaj movy*. Minsk: Vydavectva Akademii navuk BSSR [ДАБМ 1963 = Аванесаў Рубен, Атраховіч Кандрат (Крапіва Кандрат), Макевіч Юзэфа (рэд.). 1963. *Дыялекталагічны атлас беларускай мовы*. Мінск: Выдавецтва Акадэміі навук БССР [ДАБМ 1963 = Аванесаў Рубен, Атраховіч Кандрат (Крапіва Кандрат),

- Мацкевіч Юзэфа (рэд.). 1963. *Дыялекталагічны атлас беларускай мовы*. Мінск: Выдавецтва Акадэміі навук БССР].
- ДАВМУ 1963 = Avanesaŭ Ruben, Atraxovič Kandrat (Krapiva Kandrat), Mackevič Juzėfa (réd.). 1963. *Dyjalektalahičny atlas belaruskaj movy. Ustupnyja artykuly, davedačnyja materyjaly i kamentaryi da kart*. Minsk: Vydavectva Akademii navuk BSSR [ДАБМУ 1963 = Аванесаў Рубен, Атраховіч Кандрат (Крапіва Кандрат), Мацкевіч Юзэфа (рэд.). 1963. *Дыялекталагічны атлас беларускай мовы. Уступныя артыкулы, даведачныя матэрыялы і каментарыі да карт*. Мінск: Выдавецтва Акадэміі навук БССР].
- ЁСБМ 1978 = Martynaŭ Viktar (réd.). 1978. *Ётымалагічны слоўнік беларускай мовы*. Т. 1. А–В. Minsk: Navuka i tэхnіka [ЭСБМ 1978 = Мартынаў Віктар (рэд.). 1978. *Этымалагічны слоўнік беларускай мовы*. Т. 1. А–Б. Мінск: Навука і тэхніка].
- ЁСБМ 1988 = Martynaŭ Viktar (réd.). 1988. *Ётымалагічны слоўнік беларускай мовы*. Т. 4. К–Каята. Minsk: Navuka i tэхnіka [ЭСБМ 1988 = Мартынаў Віктар (рэд.). 1988. *Этымалагічны слоўнік беларускай мовы*. Т. 4. К–Каята. Мінск: Навука і тэхніка].
- ЁСБМ 1989 = Martynaŭ Viktar (réd.). 1989. *Ётымалагічны слоўнік беларускай мовы*. Т. 5. К–Л. Minsk: Navuka i tэхnіka [ЭСБМ 1989 = Мартынаў Віктар (рэд.). 1989. *Этымалагічны слоўнік беларускай мовы*. Т. 5. К–Л. Мінск: Навука і тэхніка].
- ЁСБМ 1993 = Martynaŭ Viktar (réd.). 1993. *Ётымалагічны слоўнік беларускай мовы*. Т. 8. Н–Р. Minsk: Navuka i tэхnіka [ЭСБМ 1993 = Мартынаў Віктар (рэд.). 1993. *Этымалагічны слоўнік беларускай мовы*. Т. 8. Н–Р. Мінск: Навука і тэхніка].
- ЁСБМ 2005 = Mal'ko Raisa i інš. (ukl.). 2005. *Ётымалагічны слоўнік беларускай мовы*. Т. 10. Р. Minsk: Belaruskaja navuka [ЭСБМ 2005 = Малько Раіса і інш. (укл.). 2005. *Этымалагічны слоўнік беларускай мовы*. Т. 10. Р. Мінск: Беларуская навука].
- ЁСБМ 2010 = Малько Раіса і інш. (укл.). 2010. *Ётымалагічны слоўнік беларускай мовы*. Т. 13. С–Т. 2010. Minsk: Belaruskaja navuka [ЭСБМ 2010 = Малько Раіса і інш. (укл.). 2010. *Этымалагічны слоўнік беларускай мовы*. Т. 13. С–Т. Мінск: Беларуская навука].
- НСН 2013 = Rusak Valjancina (réd.). 2013. *Hramatyčny sloŭnik nazoŭnika*. 2-е vyd. Minsk: Belaruskaja navuka [ГСН 2013 = Русак Валянціна (рэд.). 2013. *Граматычны слоўнік назоўніка*. 2-е выд. Мінск: Беларуская навука].
- Instrukcyja pa zbirannju materyjalaŭ dla skladannja ablasnych sloŭnikaŭ belaruskaj movy*. 1959. Minsk: Akadėmija navuk Belaruskaj SSR [Інструкцыя па збіранню матэрыялаў для складання абласных слоўнікаў беларускай мовы. 1959. Мінск: Акадэмія навук Беларускай ССР].
- Jankowiak Mirosław. 2022. *Lexikum běloruských nářečí na Litvě. Jazykové dědictví balto-slovanského pomezí = Leksyka gwar białoruskich na Litwie. Dziedzictwo językowe pogranicza bałtycko-słowiańskiego*. Praha: Slovanský ústav AV ČR, v. v. i.
- Kamarouŭskij Jaŭhen. 1972. *Belaruskaja mova. Arfahrafija*. Minsk: Vyšėjšaja škola [Кама-роўскі Яўген. 1972. *Беларуская мова. Арфаграфія*. Мінск: Вышэйшая школа].
- Karskij Evfimij. 1955. *Belorusy. Jazyk belorusskogo naroda*. Vyp. 1. *Istoričeskij očerk zvukov belorusskogo jazyka*. Red. V.I. Borkovskij. Moskva: Izdatel'stvo Akademii nauk SSSR [Карский Евфимий. 1955. *Белорусы. Язык белорусского народа*. Вып. 1. *Исторический очерк звуков белорусского языка*. Ред. В.И. Борковский. Москва: Издательство Академии наук СССР].
- Karskij Evfimij. 1956. *Belorusy. Jazyk belorusskogo naroda*. Vyp. 2. *Istoričeskij očerk slovoobrazovanija i slovoizmenenija v belorusskom jazyke*. Vyp. 3. *Očerki sintaksisa belorusskogo jazyka*. Red. V.I. Borkovskij. Moskva: Izdatel'stvo Akademii nauk SSSR [Карский Евфимий. 1956. *Белорусы. Язык белорусского народа*. Вып. 2. *Исторический очерк словообразования и словоизменения в белорусском языке*. Вып. 3.

3. *Очерки синтаксиса белорусского языка*. Ред. В.И. Борковский. Москва: Издательство Академии наук СССР].
- Kas'pjarovič Mikalaj. 1927. *Vicebski kraëvy sloŭnik (matar'jaly)*. Rėd. M.Ja. Vajkoŭ, B.I. Ęrimaĥ-Šyyla. Vicebsk [Касьпяровіч Мікалай. 1927. *Віцебскі краёвы слоўнік (матар'ялы)*]. Рэд. М.Я. Байкоў, Б.І. Эпімах-Шыпіла. Віцебск].
- Korbut Viktor. 2024. *Nazvy mesjacaŭ na staronkax peršyx belaruskix hazet "Naša Dolja" i "Naša Nuva"*, (285–305), „*Studia Białorutenistyčne*” 18: 285-305 [Корбут Віктар. 2024. *Назвы месяцаў на старонках першых беларускіх газет "Наша Доля" і "Наша Нива"* (285–305), „*Studia Białorutenistyčne*” 18: 285-305].
- Kramko Ivan, Jurėvič Alena, Janovič Alena. 1963. *Historyja belaruskaj litaraturnaj movy*. T. II. Minsk: Navuka i tėĥnika [Крамко Иван, Юрэвіч Алена, Яновіч Алена. 1963. *Гісторыя беларускай літаратурнай мовы*. Т. II. Мінск: Навука і тэхніка].
- Kurzowa Zofia. 1993. *Język polski Wileńszczyzny i kresów północno-wschodnich XVI–XX w.* Warszawa – Kraków: PWN.
- LABNH 1994 = Biryła, Mackevič Juzėfa (rėd.). 1994. *Leksičny atlas belaruskix narodnyx havorak*. U 5 t. T. 2. *Sel'skaja haspadarka*. Minsk: Fond fundamental'nyx dasledavannjaŭ Rėspubliki Belarus'; Kamitėt headėzii pry Savece Ministraŭ Rėspubliki Belarus' [ЛАБНГ 1994 = Бірыла Мікалай, Мацкевіч Юзэфа (рэд.). 1994. *Лексічны атлас беларускіх народных гаворак*. У 5 т. Т. 2. *Сельская гаспадарка*. Мінск: Фонд фундаментальных даследаванняў Рэспублікі Беларусь; Камітэт геадэзіі пры Савеце Міністраў Рэспублікі Беларусь].
- LABNH 1996 = Mackevič Juzėfa (rėd.). 1996. *Leksičny atlas belaruskix narodnyx havorak*. U 5 t. T. 3. *Čalavek*. Minsk: Fond fundamental'nyx dasledavannjaŭ Rėspubliki Belarus'; Ministėrstva arĥitėktury i budaŭnictva Rėspubliki Belarus' [ЛАБНГ 1996 = Мацкевіч Юзэфа (рэд.). 1996. *Лексічны атлас беларускіх народных гаворак*. У 5 т. Т. 3. *Чалавек*. Мінск: Фонд фундаментальных даследаванняў Рэспублікі Беларусь; Міністэрства архітэктурны і будаўніцтва Рэспублікі Беларусь].
- LABNH 1998 = Mackevič Juzėfa (rėd.). 1998. *Leksičny atlas belaruskix narodnyx havorak*. U 5 t. T. 5. *Semantyka. Slovaŭtvarėnne. Nacisk*. Minsk: Ministėrstva finansau Rėspubliki Belarus'; Kamitėt dzjaržajnyx znakaŭ [ЛАБНГ 1996 = Мацкевіч Юзэфа (рэд.). 1998. *Лексічны атлас беларускіх народных гаворак*. У 5 т. Т. 5. *Семантыка. Словаўтварэнне. Націск*. Мінск: Міністэрства фінансаў Рэспублікі Беларусь; Камітэт дзяржаўных знакаў].
- NN („Nasza Niwa”). 1906–1907.
- NN („Naša Niva”). 1907–1908 [НН (“Наша Нива”). 1907–1908].
- NN („Nasza Niwa”) 1910–1911.
- NN („Naša Niva”). 1912–1915 [НН (“Наша Нива”). 1912–1915].
- Paharely Aliaksandr. 2021. *Czynniki społeczno-kulturowe kształtowania się „wspólnoty moralnej” w świetle prasy Białoruskiej Chrześcijańskiej Demokracji okresu międzywojennego*. Rozprawa doktorska. Promotor: dr hab. Aliaksandr Smalianchuk. Białystok: Uniwersytet w Białymstoku.
- Paszkievicz Henryk. 1996. *Początki Rusi*. Kraków: Nakładem Polskiej Akademii Umiejętności.
- Pohl Walter. 2000. *Die Germanen*. München: R. Oldenbourg Verlag.
- Pohl Walter. 2002. *Die Awaren. Ein Steppenvolk in Mitteleuropa 567–822 n. Chr.*; Zweite, aktualisierte Auflage. München: Verlag C. H. Beck oHG.
- Popowska-Taborska Hanna. 2014. *Wczesne dzieje Słowian w świetle ich języka*. Warszawa: Instytut Sławistyki Polskiej Akademii Nauk.
- Prahrama pa vyučėnny belaruskix havorak i zbiranny zvestak dlja skladannja Dyjalektala-hičnaha atlasa belaruskaj movy*. 1950. Minsk: Vydavectva Akadėmii navuk Belaruskaj

- SSR [Праграма па вывучэнню беларускіх гаворак і збіранню звестак для складання Дыялекталагічнага атласа беларускай мовы. 1950. Мінск: Выдавецтва Акадэміі навук Беларускай ССР].
- Pravily belaruskaj arfahrafi i punktuacyi. 2008. Minsk: Nacyjanal'ny cènt'r pravavoj infarmacyi Rèspubliki Belarus' [Правілы беларускай арфаграфіі і пунктуацыі. 2008. Мінск: Нацыянальны цэнтр прававой інфармацыі Рэспублікі Беларусь].
- Prenner Maria Katarzyna. 2016. *Die Sprache der Zeitung Naša Niva im Zeitraum 1906–1915*. Masterarbeit. Betreut von: Ao. o. Univ.- Prof. Mag. Dr. Michael Moser. Wien: Universität Wien.
- Rastorguev Pavel. 1973. *Slovar' narodnyx govorov Zapadnoj Brjanščiny (materialy dlja istorii slovarnogo sostava govorov)*. Red. E.M. Romanovič. Minsk: Nauka i tehnika [Расторгуев Павел. 1973. *Словарь народных говоров Западной Брянщины (материалы для истории словарного состава говоров)*. Ред. Е.М. Романович. Минск: Наука и техника].
- SBHPZB 1979 = Mackevič Juzèfa (rèd.). 1979. *Sloŭnik belaruskix havorak rajnoŭna-zachodnjaj Belarusi i jae pahraničča*. U 5 t. T. 1: A–H. Minsk: Navuka i tэхnika [СБГПЗБ 1979 = Мацкевіч Юзэфа (рэд.). 1979. *Слоўнік беларускіх гаворак паўночна-заходняй Беларусі і яе пагранічча*. У 5 т. Т. 1: А–Г. Мінск: Навука і тэхніка].
- SBHPZB 1980 = Mackevič Juzèfa (rèd.). 1980. *Sloŭnik belaruskix havorak rajnoŭna-zachodnjaj Belarusi i jae pahraničča*. U 5 t. T. 2: D–L. Minsk: Navuka i tэхnika [СБГПЗБ 1980 = Мацкевіч Юзэфа (рэд.). 1980. *Слоўнік беларускіх гаворак паўночна-заходняй Беларусі і яе пагранічча*. У 5 т. Т. 2: Д–Л. Мінск: Навука і тэхніка].
- SBHPZB 1982 = Mackevič Juzèfa (rèd.). 1982. *Sloŭnik belaruskix havorak rajnoŭna-zachodnjaj Belarusi i jae pahraničča*. U 5 t. T. 3: M–P. Minsk: Navuka i tэхnika [СБГПЗБ 1982 = Мацкевіч Юзэфа (рэд.). 1982. *Слоўнік беларускіх гаворак паўночна-заходняй Беларусі і яе пагранічча*. У 5 т. Т. 3: М–П. Мінск: Навука і тэхніка].
- SBHPZB 1984 = Mackevič Juzèfa (rèd.). 1984. *Sloŭnik belaruskix havorak rajnoŭna-zachodnjaj Belarusi i jae pahraničča*. U 5 t. T. 4: P–S. Minsk: Navuka i tэхnika [СБГПЗБ 1984 = Мацкевіч Юзэфа (рэд.). 1984. *Слоўнік беларускіх гаворак паўночна-заходняй Беларусі і яе пагранічча*. У 5 т. Т. 4: П–С. Мінск: Навука і тэхніка].
- SBHPZB 1986 = Mackevič Juzèfa (rèd.). 1986. *Sloŭnik belaruskix havorak rajnoŭna-zachodnjaj Belarusi i jae pahraničča*. U 5 t. T. 5: S–Ja. Minsk: Navuka i tэхnika [СБГПЗБ 1986 = Мацкевіч Юзэфа (рэд.). 1986. *Слоўнік беларускіх гаворак паўночна-заходняй Беларусі і яе пагранічча*. У 5 т. Т. 5: С–Я. Мінск: Навука і тэхніка].
- SBN 1870 = Nosovič Ivan". 1870. *Slovar' bělorusskago narěčija*. Sanktpeterburg": Otd-nie Rus. jaz. i slovesnosti Imp. Akad. Nauk" [Носовичъ Иванъ. 1870. *Словарь бѣлорусскаго нарѣчія*. Санктпетербургъ: Отд-ніе Рус. яз. и словесности Имп. Акад. Наукъ].
- SMNN 2003 = Lemcjuhova Valjancina (rèd.). 2003. *Sloŭnik movy "Našaj Nivy". 1906–1915*. U 5 t. T. 1. A–D. Minsk: Tэхnaloĥija [СМНН 2003 = Лемцюгова Валянціна (рэд.). 2003. *Слоўнік мовы “Нашай Нівы”. 1906–1915*. У 5 т. Т. 1. А–Д. Мінск: Тэхналогія].
- SMNN 2007 = Haponenka Iryna i inš. (ukl.). 2007. *Sloŭnik movy "Našaj Nivy". 1906–1915*. U 5 t. T. 2. D–N. Minsk: Tэхnaloĥija [СМНН 2007 = Гапоненка Ірына і інш. (укл.). 2007. *Слоўнік мовы “Нашай Нівы”. 1906–1915*. У 5 т. Т. 2. Д–Н. Мінск: Тэхналогія].
- SMNN 2015 = Lemcjuhova Valjancina, Anisim Alena (rèd.). 2015. *Sloŭnik movy "Našaj Nivy". 1906–1915*. U 5 t. T. 3. N–R. Minsk: Tэхnaloĥija [СМНН 2015 = Лемцюгова Валянціна, Анісім Алена (рэд.). 2015. *Слоўнік мовы “Нашай Нівы”. 1906–1915*. У 5 т. Т. 3. Н–Р. Мінск: Тэхналогія].
- SMNN 2019 = Lemcjuhova Valjancina, Anisim Alena (rèd.). 2019. *Sloŭnik movy "Našaj Nivy". 1906–1915*. U 5 t. T. 4. S–Ja. Minsk: Tэхnaloĥija [СМНН 2019 = Лемцюгова

- Валянцина, Анісім Алена (рэд.). 2019. *Слоўнік мовы "Нашай Нівы": 1906–1915*. У 5 т. Т. 4. С–Я. Мінск: Тэхналогія].
- SOS 1914 = Dobrovol'skij V.N. 1914. *Smolenskij oblastnoj slovar'*. Smolensk": Tipografija P. A. Silina [СОС 1914 = Добровольскій В.Н. 1914. *Смоленскій областной словарь*. Смоленскъ: Типографія П. А. Силина].
- Šatèrnik Mikalaj. 1929. *Krajovy slojnik Čèrvenščynu*. Pad rèdaksyujaj M. Ja. Vajkova i B. I. Èpimaha-Šypily. Minsk: Vydan'ne Belaruskae Akadèмии Navuk [Шатэрнік Мікалай. 1929. *Краёвы слоўнік Чэрвенішчыны*. Пад рэдакцыяй М. Я. Байкова і Б. І. Эпімаха-Шыпілы. Мінск: Выданьне Беларускае Акадэміі Навук].
- Trubačev Oleg. 2017. *Ètnogenez i kul'tura drevnejših slavàn. Lingvističeskie issledovanià*. Otv. red. N.I. Tolstoj, otv. red. 3-go izd. A.K. Šapošnikov. Moskva: Akademičeskij proekt [Трубачев Олег. 2017. *Этногенез и культура древнейших славян. Лингвистические исследования*. Отв. ред. Н.И. Толстой, отв. ред. 3-го изд. А.К. Шапошников. Москва: Академический проект].
- TSBLM 2002 = Sudnik Michail, Kryŭko Mikalaj (rèd.). 2002. *Tlumac'al'ny slojnik belaruskaj litaraturnaj movy*. 3-e vyd. Minsk: Belaruskaja Èncyklapedyja imja P. Broŭki [ТСБЛМ 2002 = Суднік Міхаіл, Крыўко Мікалай (рэд.). 2002. *Тлумачальны слоўнік беларускай літаратурнай мовы*. 3-е выд. Мінск: Беларуская Энцыклапедыя імя П. Броўкі].
- Urbańczyk Przemysław. 2015. *Zanim Polska została Polską*. Toruń: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika.
- Urbańczyk Przemysław (ed.). 1997. *Origins of Central Europe*. Warsaw: Scientific Society of Polish Archaeologists; Institute of Archaeology and Ethnology of the Polish Academy of Sciences.
- Urbańczyk Przemysław (red.). 2006. *Nie-Słowianie o początkach Słowian*. Poznań – Warszawa: Poznańskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk, Instytut Archeologii i Etnologii Polskiej Akademii Nauk.
- Waniakowa Jadwiga. 1998. *Nazwy dni tygodnia w językach indoeuropejskich*. Kraków: Wydaw. IJP PAN.
- Zapрудski Sjarhej. 2013. *Belaruskae movaznaŭstva i razvicčè belaruskaj litaraturnaj movy: 1920–1930-ja hady*. Minsk: Belaruskі dzjaržaŭny ũniversitèt [Запрудскі Сяргей. 2013. *Беларускае мовазнаўства і развіццё беларускай літаратурнай мовы: 1920–1930-я гады*. Мінск: Беларuskі дзяржаўны ўніверсітэт].

STRESZCZENIE: W artykule zbadano nazwy dni tygodnia (*панядзелак* itd.) na łamach drugiej białoruskojęzycznej gazety „Nasza Niwa” („Naša Niwa”), ukazującej się w Wilnie w latach 1906–1915 (od grudnia 1906 do stycznia 1913 r. to było jedyne na świecie pismo w języku białoruskim). Główną uwagę zwrócono na pierwszy rok wydania tej gazety. Dla porównania zostały wykorzystane również materiały z kolejnych lat wydania tego pisma. Wszystkie te dane zostały zestawione z materiałami gwarowymi z 2. połowy XIX – początku XXI w. oraz słownikami współczesnego białoruskiego języka literackiego. Do analizy diachronicznej i arealnej wykorzystano dane języków: polskiego, staroruskiego, cerkiewnosłowiańskiego i in.

Celem artykułu jest porównanie wszystkich jednostek leksykalnych, które funkcjonowały w „Naszaj Niwie” i gwarach w celu ustalenia, jakie formy były charakterystyczne dla języka literackiego początku XX w. i jakie zastosowanie one mają we współczesnej białoruszczyźnie literackiej.

Podjęta w artykule problematyka nie była dotychczas rozpatrywana w pracach naukowych, dlatego też stanowi zupełnie nowe badanie. Zastosowano w nim następujące

metody badawcze: opis lingwistyczny, metoda retrospektywna przy odtwarzaniu słownictwa z przełomu XIX i XX w., metoda statystyczna przy analizie obszernego materiału pochodzącego z gazet i in.

Przeanalizowany materiał pozwala stwierdzić, że w ogólnym ujęciu nazwy dni tygodnia i świąt w białoruskim języku literackim początku XX w. pokrywają się z normą początku XXI w., mimo że zarówno w „Naszaj Niwie”, jak i w gwarach, były obecne odmiany nazw II (*аўторак – уторак*), IV (*чацвер – чэцвер*) i V (*пятніца – пяток*) dni tygodnia. Z drugiej zaś strony, obecne w gwarach warianty nazwy VI (*субота*) dnia tygodnia – *сыбота, сабота* nie znalazły się zarówno na łamach „Naszaj Niwy”, jak i w słownikach akademickich początku XXI w.

SŁOWA KLUCZOWE: „Nasza Niwa”, język białoruski, język literacki, dialekty, dni tygodnia.

АНАТАЦЫЯ: У артыкуле разглядаюцца назвы дзён тыдня (*панядзелак* і інш.) у другой беларускамоўнай газеце “Наша Ніва” (“Наша Ніва”), якая выдавалася ў Вільні ў 1906–1915 гадах (са снежня 1906 г. да студзеня 1913 г. гэта было адзінае ў свеце перыядычнае выданне на беларускай мове). Асноўная ўвага звернута на першы год выхаду гэтай газеты. Для параўнання выкарыстаны і матэрыялы наступных гадоў выдання. Усе гэтыя даныя супастаўляюцца з дыялектнымі матэрыяламі другой паловы XIX – пачатку XXI ст. і слоўнікамі сучаснай беларускай літаратурнай мовы. Для дыяхранічнага і арэальнага аналізу выкарыстаны прыклады з польскай, старажытнарускай, царкоўна-славянскай і іншых моў.

Мэта артыкула – параўнаць усе лексічныя адзінкі, што функцыянавалі ў “Нашай Ніве” (“Нашай Ніве”) і дыялектах, каб вызначыць, якія формы былі “першасныя” ў літаратурнай мове пачатку XX ст. і якія ўжываюцца ў сучаснай беларускай літаратурнай мове.

Праблематыка, якая закранаецца ў артыкуле, дагэтуль не знаходзіла свайго адлюстравання ў навуковых працах, таму гэты артыкул – цалкам новая і арыгінальная работа. У ёй выкарыстаны наступныя метады даследавання: лінгвістычнае апісанне, рэтраспектыўны метады рэканструкцыі лексікі мяжы XIX–XX стст., статыстычны метады аналізу шырокага матэрыялу з газет і інш.

Прааналізаваны матэрыял дазваляе зрабіць вывад, што ў агульных рысах назвы дзён тыдня ў “Нашай Ніве” (“Нашай Ніве”) і беларускай літаратурнай мове пачатку XXI ст. супадаюць, хаця на старонках газеты, як і ў гаворках, існавалі варыянты назваў II (*аўторак – уторак*), IV (*чацвер – чэцвер*) і V (*пятніца – пяток*) дзён тыдня. У той жа час прысутныя ў дыялектах варыянты назвы VI дня (*субота*) тыдня – *сыбота, сабота* – не фіксуецца ні на старонках “Нашай Нівы” (“Нашай Нівы”), ні ў акадэмічных слоўніках пачатку XXI ст.

КЛЮЧАВЫЯ СЛОВЫ: “Наша Ніва”, беларуская мова, літаратурная мова, дыялекты, дні тыдня.